

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filozofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Pojetí výchovy podle sv. Augustina
The concept of education according to St. Augustine

Alžběta Pecková

Vedoucí práce: doc. Mgr. David Rybák, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání – Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Pojetí výchovy podle sv. Augustina potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 10. 7. 2023

Velké poděkování patří mému vedoucímu práce doc. Mgr. Davidu Rybákovi, Ph.D. za ochotu, cenné rady a čas, který mé práci věnoval. Velmi si vážím vašeho vstřícného přístupu, který jste prokázal nejen během psaní mé bakalářské práce, ale i po celá léta mého studia. Děkuji také Kristýně a Terezce, že mi jsou vždy oporou. Největší dík však patří mým rodičům, kteří mě vychovali v Lásce, a mým sourozencům, kteří žijí Augustinovo *Miluj*.

ABSTRAKT

Bakalářská práce na téma *Pojetí výchovy podle sv. Augustina* se zaměřuje na analýzu Augustinových myšlenek týkajících se vzdělávání a výchovy v metodickém rámci dějin filosofie. Práce se zabývá Augustinovým pohledem na to, jaký je smysl výchovy a vzdělání. Silný vliv na Augustinovo myšlení má v tomto kontextu především Platónova filosofie a ovšem též navazující filosofická a teologická tradice. Budeme sledovat tento kontext, v němž se Augustin pohybuje, a též způsob, jakým navazuje na předchozí zdroje, především na Platónovu ideu vzdělání jako přivádění k idejím a motivy anamnése. Toto srovnání využijeme pro obecnější charakteristiku Augustinova promyšlení problematiky výchovy, přičemž klíčovými tématy budou vztah mezi výchovou a náboženstvím, role učitele v procesu vzdělávání, význam lásky a pravdy, vzoru a individuálního přístupu k výchově. Základními textovými zdroji budou Augustinovy spisy *O učiteli*, *Křesťanská vzdělanost* a *Vyznání*.

KLÍČOVÁ SLOVA

výchova, idea, Bůh, iluminace

ABSTRACT

The bachelor's thesis on *The Concept of Education according to St. Augustine* focuses on the analysis of Augustine's ideas concerning education and upbringing within the methodological framework of the history of philosophy. The thesis examines Augustine's view of what is the meaning of education and education. In this context, Augustine's thought is strongly influenced primarily by Plato's philosophy and, of course, by the philosophical and theological tradition that followed. We will trace this context in which Augustine is situated, and also the way in which he builds on earlier sources, especially Plato's idea of education as a bringing to ideas and the motive of anamnesis. We will use this comparison to characterize Augustine's thinking on education more generally, with key themes being the relationship between education and religion, the role of the teacher in the educational process, and the importance of love and truth, example and the individual approach to education. Augustine's writings *On the Teacher*, *Christian Education*, and *the Confessions* will be the primary textual sources.

KEYWORDS

education, idea, God, illumination

Obsah

Úvod	7
1 Život sv. Augustina	8
1.1 Počátek Augustinova života.....	8
1.2 Augustinovo vzdělání	9
1.2.1 Školství ve starověkém Římě	9
1.2.2 Student Augustin	10
1.3 Augustinova cesta k moudrosti a k Bohu	12
1.4 Augustin jako pedagog	13
1.5 Sv. Ambrož – vzor a <i>muž Boží</i>	14
2 Platónská filosofie	17
2.1 Klíčové momenty z Platónova života	17
2.1.1 Platónovo vzdělání	17
2.1.2 Osudové setkání.....	18
2.1.3 Platón – pedagog a filosof	19
2.2 Platónova idea výchovy a vzdělání a motiv anamnése	19
2.2.1 Paideia	19
2.2.2 Jeskynní mýtus	20
2.2.3 Výchova neboli péče o duši.....	22
3 Pojetí výchovy podle sv. Augustina	23
3.1 Zdroje pro analýzu Augustinových myšlenek	23
3.2 Vztah mezi výchovou a křesťanstvím.....	24
3.2.1 <i>Educatio</i>	24
3.2.2 <i>Educare</i>	25
3.2.3 Platónská <i>paideia</i> a křesťanské <i>educatio</i>	27

3.3	Duše jako půda pro vědění.....	27
3.4	Znaky v procesu učení	29
3.4.1	Předmět vyučování	30
3.5	Proces učení	31
3.5.1	Význam lásky a pravdy v procesu výchovy a učení.....	33
3.5.2	Vzor a individuální přístup	35
3.6	Role učitele	36
3.6.1	Bůh jakožto jediný učitel.....	37
	Závěr.....	39
	Seznam použitých informačních zdrojů	41

Úvod

Jak pravil Immanuel Kant: „*Člověk se může stát člověkem jen pomocí výchovy. Není ničím, jen tím, čím ho výchova učiní.*“ Pokud s tímto výrokiem souhlasíme a věříme, že výchova je prvním a základním předpokladem pro úspěšný a zdařilý život, pak to každého z nás zavazuje k hluboké odpovědnosti. I proto jsem se rozhodla věnovat se ve své bakalářské práci právě výchově, zásadnímu a klíčovému momentu každého lidského života. Tato bakalářská práce na téma *Pojetí výchovy podle sv. Augustina* se tedy zaměří na analýzu Augustinových myšlenek týkajících se výchovy a vzdělávání. Věřím, že tento velký křesťanský myslitel, pedagog a biskup nám má mnoho co říci i v dnešní době a že některé jeho myšlenky lze aplikovat i do našich životů.

Hlavním cílem této bakalářské práce je nastínit a osvětlit myšlenky svatého Augustina, které se týkají výchovy a vzdělávání. V první kapitole se zaměříme na život svatého Augustina. Jaký byl sám Augustin jako student? Které jeho životní kroky jej přivedly na cestu k Bohu? A jaké momenty v jeho životě v něm ukotvily jeho pojetí výchovy? I na to se tato práce pokusí odpovědět.

Myšlení svatého Augustina pak v mnohém stojí na základech Platónovy filosofie, proto druhá kapitola bude věnována tomuto řeckému mysliteli. Klíčovou zde bude jeho idea výchovy a vzdělání, a to ve smyslu *paideia* jako péče o duši. V závěru pak dojde k syntéze myšlenek svatého Augustina a Platóna.

Třetí a nejobsáhlejší kapitola pak bude věnována samotným myšlenkám svatého Augustina. Primárními zdroji, které poslouží k oné analýze, jsou čtyři Augustinovy spisy – *O učiteli, Křesťanská vzdělanost, O nesmrtelnosti duše* a *Vyznání*. Práce se pak zaměří především na vztah mezi výchovou a křesťanstvím, na roli učitele v procesu vzdělávání a na význam lásky a pravdy, vzoru a individuálního přístupu ve výuce.

V závěru práce pak budou shrnuty všechny klíčové poznatky a myšlenky.

1 Život sv. Augustina

Úvodní kapitola je zaměřena na samotného Augustina. Bude zde představeno několik klíčových momentů jeho života, které onu osobnost svatého Augustina utvořily. Poslouží tak k lepšímu pochopení Augustinových myšlenek a jeho pojetí výchovy a vzdělání.

1.1 Počátek Augustinova života

Svatý Augustin se narodil jako Aurelius Augustinus 13. listopadu 354 n. l. v severoafrickém městě Thagaste, v dnešní oblasti Alžírsko.¹ Tehdy bylo toto území provincií Římské říše. Ta ke konci 4. století již prožívá svůj úpadek, který se projevuje i v Augustinově rodišti. Dochází k mnohým politickým, ekonomickým i společenským změnám, které doléhají i na život samotného Augustina.² Jistotou a vztyčným bodem se mu tak stává samotné křesťanství, kdy svými skutky i myšlenkami dokazuje, že všechny nejistoty, pochybnosti a neklid lze překlenout vírou v Boha a životem v Bohu. „*Budu tě tedy, Pane, hledat a zároveň tě vzývat, budu tě vzývat a zároveň v tebe věřit.*“³

Augustin se narodil jako měšťan a římský občan, přesto jeho rodina patřila do chudé střední vrstvy. Jediným způsobem, jak se vymanit z tvrdého a soutěživého maloměstského prostředí, bylo pro Augustina i jeho rodiče vzdělání. To mu nakonec bylo dopřáno a Augustin se tak stává biskupem, pedagogem a jedním z nejvýznamnějších západních církevních otců.⁴

Augustinovy kroky nebyly vždy jisté a mnohdy jej dovedly na scestí. Augustinův otec Patricius, muž se světskými zájmy, nevěrami, prchlivou a autokratickou povahou, mu vzdělání dopřál a byl na jeho úspěchy hrdý, i proto, že pro jeho vzdělání mnohé obětoval. Na cestu víry však svého syna nepřivedl on, nýbrž jeho matka Monika, výjimečná žena. Augustin svůj vztah s matkou zachycuje ve *Vyznáních*. Popisuje ji jako ženu, které se

¹ MACHOVEC, Milan. *Svatý Augustin*. Praha: Akropolis, 2011, s. 35.

Dále citováno jako MACHOVEC, Milan. *Svatý Augustin*.

² BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Argo, 2020, s. 17.

Dále citováno jako BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*.

³ AUGUSTIN. *Vyznání I-IX: Confessiones I-IX: latinsko-české vydání*. Praha: OIKOYMENH, 2019. *Vyznání I*, 1, 1.

Dále citováno jako AUGUSTIN. *Vyznání I-IX*.

⁴ BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 18

dostalo přísné křesťanské výchovy a která celá léta věří v Augustinovo obrácení.⁵ „Ty však Pane, jež vládneš na nebi i na zemi a dáváš řád klokotání tohoto světa, využíváš pro své záměry i spodních proudů. A tak jsi prostřednictvím jedné nemocné duše uzdravil jinou duši, aby nikdo nemohl připisovat svým schopnostem, když zjistí, že se ten koho chtěl svými slovy napravit, skutečně polepšil.“⁶

1.2 Augustinovo vzdělání

1.2.1 Školství ve starověkém Římě

Tato práce se týká procesu vzdělávání a zaměří se i na školní docházku svatého Augustina, proto zde bude nejprve popsáno, jak takové školství v Augustinově době vypadalo a jaké mělo stupně.

Školství v pozdní Římské říši mělo tři úrovně, které závisely na ústřední postavě učitele. Prvním krokem ve vzdělávání bylo absolvování elementární školy pod vedením *ludi magister*, tedy učitele prvních písmen, slov a počtů.⁷

Ve věku 12 let pak děti navštěvovaly školy gramatické. Učitel – gramatik prohluboval aritmetické a geometrické znalosti svých žáků a vzdělával je v oblasti jazyka – latiny a řečtiny – a latinské kultury. Třetím a nejvyšším stupněm byly školy rétorické, kdy se kladl největší důraz na samotné řečnictví a právo. Postupně také začínají vznikat vysoké školy odborné, které se stávají centry vzdělanosti.⁸

Školy podléhaly státní kontrole a jejich hlavním úkolem bylo vychovat poslušné občany a vzdělat je k oddané službě impéria. Z absolventů se tak stávali úředníci a řečníci ovlivňující veřejné mínění.⁹ Tedy jak praví Seneca: „*Non scholae, sed vitae discimus. – Ne pro školu, ale pro život se učíme.*“

⁵ AUGUSTIN. *Vyznání IX,9,19*

⁶ AUGUSTIN. *Vyznání IX,8,18*

⁷ MORAHAN, Michael, O.S.A. *Education An Augustinian Approach: based on Educación - Estilo Agustiniiano Pedro Rubio Bardón O.S.A.* First Australian Edition. Coorparoo, Australia, April 2001, s. 8

⁸ VACÍNOVÁ, Tereza. *Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009, s. 44–46

Dále citováno jako VACÍNOVÁ, Tereza. *Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského*.

⁹ VACÍNOVÁ, Tereza. *Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského*, s. 44–46

1.2.2 Student Augustin

Augustin sám prošel celým systémem vzdělávání. Věnoval studiu v institucích mnoho let a čerpal z něj po celý život. Své studium reflektuje ve *Vyznáních* a výchova a vzdělávání se pro něj stanou klíčovými tématy.

Augustin byl hravé a zvědavé dítě, které toužilo po přijetí a ocenění. Smysl vzdělávání mu byl však v prvních letech života zcela skryt. „*Tedy mě dali do školy, abych se naučil psát, já ubožák však vůbec nechápal, k čemu je to užitečné.*“¹⁰ I proto u mladého, nerozvážného a výstředního Augustina převládá nechuť ke studiu. „*Ne, že bych měl, Pane, špatnou paměť nebo že by mi chybělo nadání, jehož jsem z tvojí vůle a vzhledem ke svému věku měl víc než dost. Bavilo mě ale hrát si a dospělí mě za to trestali, přestože oni sami dělali totéž, i když jejich pošetilým hrám se říká zaměstnání. Když ale totéž dělají děti, jsou za to dospělými trestány a nikdo nemá soucit ani s jedněmi, ani s druhými.*“¹¹

Po absolvování základní školy, ve které si osvojil elementární dovednosti – čtení, psaní a počty – jej rodiče poslali na další studia do gramatické školy. Šlo o vzdělání, které již nebylo běžně dostupné, představovalo antickou podobu novodobé střední školy a základní náplní bylo vzdělávat žáka v četbě a literárním rozboru čtyř latinských klasiků – Cicera, Vergilia, Terentia a Sallustia.¹² Studium filosofie, přírodních věd a historie zůstalo stát stranou. A právě zde si Augustin začíná plně osvojovat latinu. Stane se pro něj jazykem, díky kterému poznává a chápe okolní svět, zároveň však dokáže vyjadřovat své vlastní pocity, své vnitřní já.¹³

Během studia se také setká s řečtinou. Tento jazyk však v latinském Západě zažívá svůj úpadek a Augustin, přestože se jej naučí a četbu řeckých textů zvládá, si jej nikdy zcela neosvojí.¹⁴ „*Neuměl jsem totiž řecky ani slovo a kučení tohoto jazyka mě nutili pohrůzkami a přísnými tresty. Kdysi jako nemluvně jsem sice také neuměl latinsky, tomuto jazyku jsem se ale naučil beze strachu a nenásilně jen nasloucháním při mazlení s chůvami, žertování a zábavných hrách. Učil jsem se tedy, aniž by nade mnou visela hrozba nějakého trestu, a jediné, co mě pohánělo, byla vnitřní potřeba vyjádřit své*

¹⁰ AUGUSTIN. *Vyznání I,9,14*

¹¹ AUGUSTIN. *Vyznání X,9,15*

¹² AUGUSTIN. *Vyznání I,13,20*

¹³ BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 28

¹⁴ BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 29

myšlenky. A to nebylo možné, aniž bych si osvojil určitá slova. [...] Z toho je dostatečně zřejmé, že nespoutaná zvědavost je při učení mnohem účinnější než nátlak a strach.¹⁵

Následné studium dovede Augustina do univerzitního městečka Madaura, kam přijíždí jako *nadaný chlapec, motivovaný rodiči k pilné práci a schopný oblíbit si učební látku*.¹⁶ Chce se zde vzdělávat v gramatice a rétorice. Dochází však k finančním problémům, otec Patricius není schopný platit školné, a proto je Augustin nucen své studium přerušit.¹⁷ „*Oba rodiče kladli důraz na mé vzdělání, otec proto, že na tebe vůbec nepomyslel a skládal ve mě falešné naděje, matka se zase domnívala, že světská studia mi nijak neuškodí a že mi v budoucnu mohou být ku prospěchu, až k tobě budu hledat cestu.*“¹⁸

Augustin tak po návratu ze studií prožije ve své rodné Thagaste rok plný přešlapů a chlapeckých rozmarů, dospěje a začne v něm klíčit vášeň a touha po divokém světském životě. Ta se pak naplno projeví tehdy, když se sedmnáctiletý Augustin roku 371 přestěhuje do Kartága, kde začne studovat rétoriku.¹⁹ „*Když jsem přišel do Kartága, všude kolem mě to vřelo hříšnými vášněmi jako v kotli. [...] A tak moje duše plná vředů churavěla a drala se ven a ve své ubohosti dychtila po tom nechat se dráždit stykem se smyslovými věcmi. Ty ale nemají duši, a nemohly tak být předmětem pravé lásky. [...] Ač odporný a nestoudný, ve své přepjaté ješitnosti jsem si připadal elegantní a uhlazený. Hnal jsem se vstříc lásce v touze nechat se jí zotročit, ty jsi mi však, můj Bože, mé milosrdenství, ve své nevyřčené dobrotě přimíchal do toho sladkého nápoje žluč.*“²⁰

Ve svých devatenácti letech pak přichází o otce Patricia. Na studium začne Augustinovi přispívat jeho matka Monika, se kterou tak začíná prožívat čím dál více niternější vztah.²¹ Monika nakonec bude mít silné slovo i ve vztahu, který Augustin započne při svém studiu. Seznámí se se ženou, se kterou nikdy neuzavře právoplatný sňatek, a ta mu porodí syna

¹⁵ AUGUSTIN. *Vyznání I,14,14*

¹⁶ BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 30

¹⁷ MARROU, Henri-Irénée. *Svatý Augustin: Augustin a augustiniáni v českých zemích*. Řím: Křesťanská akademie, 1979, s. 14

Dále citováno jako MARROU, Henri-Irénée. *Svatý Augustin: Augustin a augustiniáni v českých zemích*.

¹⁸ AUGUSTIN. *Vyznání II,3,8*

¹⁹ BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 30–31

²⁰ AUGUSTIN. *Vyznání III,1,1*

²¹ BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 31

Adeodata.²² Spolu prožijí sedmnáct let a Augustin vztah ukončí právě na popud své matky Moniky, která jej tlačí do zasnub s mladou dívkou z dobré milánské rodiny.²³

Augustin úspěšně dokončí své studium v Kartágu, získá nové znalosti i prestiž, vnitřně se však stále hledá a pomalu se začíná nořit do světa filosofie, vědění a ducha.²⁴ Jako přelomový okamžik své konverze, jako jakýsi první krok na své cestě k Bohu, zmiňuje ve *Vyznáních* Ciceronův spis *Hortensius*. „Tato kniha [...] zásadním způsobem ovlivnila moje cítění, změnila obsah mých modliteb k tobě, Pane, a dala nový rozměr mým přáním a touhám. Všechny mé plané naděje mi najednou připadaly nicotné, mé srdce vzplálo neuvěřitelnou touhou po nesmrtelnosti spojené s moudrostí a začal jsem se zvedat, abych se k tobě vrátil.“²⁵ Tato kniha se k Augustinovi dostala pravděpodobně v rámci studia rétoriky, on na ni však nenahlíží jako na knihu vhodnou pro zdokonalení svých jazykových schopností. Nejde mu o formu díla, ale o obsah. Kniha k němu promluví a způsobí zásadní zvrát v jeho životě. Ukáže mu cestu k *Písmu svatému* i k filosofii, k samotné lásce k moudrosti.²⁶ „Na té Ciceronově výzvě ke studiu filosofie mě však nadchla jedna věc, totiž že mě nenutila, abych přijal za své to či ono filosofické učení, nýbrž abych miloval a hledal moudrost samotnou, ať už v jakékoli podobě, a abych ji následoval, držel se jí a pevně se k ní přimknul.“²⁷

1.3 Augustinova cesta k moudrosti a k Bohu

Augustin vyrůstal v křesťanském prostředí, účastnil se křesťanských rituálů, během svých studií pozoroval velké církevní svátky a byl věrný katolické církvi. Šlo však o prázdná gesta, která Augustina nenaplnovala, proto se „rozhodl obrátit svou pozornost k *Písmu svatému*. [...] V té době jsem však ještě nebyl schopen do tohoto textu proniknout, pokorně sklonit šíji a držet s ním krok.“²⁸ Při prvním kontaktu s *Písmem* však vzdělaný Augustin prožívá mnohá zklamání. Text je psán primitivně, pro všechny vrstvy, a Augustin jej tak nedokáže nahlédnout.²⁹ Až teprve setkání se sv. Ambrožem dá Augustinovi náhled na

²² MACHOVEC, Milan. *Svatý Augustin*, s. 45

²³ AUGUSTIN. *Vyznání VI*, 15, 25

²⁴ MACHOVEC, Milan. *Svatý Augustin*, s. 45

²⁵ AUGUSTIN. *Vyznání III*, 4, 7

²⁶ AUGUSTIN. *Vyznání III*, 4, 7–8

²⁷ AUGUSTIN. *Vyznání III*, 4, 8

²⁸ AUGUSTIN. *Vyznání III*, 5, 9

²⁹ BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 33

jednoduchost alegorického textu *Písma* jako na něco, co skrývá onu sílu daného textu. „*Do svého širokého náručí pojme každého, jen málokoho však pustí úzkým otvorem až k tobě.*“³⁰

Augustin se na své cestě k poznání a moudrosti uchýlí na devět let do manichejské církve. V tomto období svého života se ocitá na rozhraní dvou světů. Je součástí světa své ženy, tělesnosti, světských radovánek a nejistot. Zároveň však objevuje druhý svět – svět moudrosti, poznání a duchovního pokoje. Není divu, že ho osloví učení proroka Máního, které stojí právě na principu dualismu, tedy boje dobra se zlem. Zlo představuje to hmotné a materiální z pozemského světa, zatímco dobro má povahu duchovní. Člověk usilující o dobro tak musí potlačovat svou tělesnost.³¹

Definitivně se Augustin rozloučí s manichejskou církví až díky setkání se sv. Ambrožem. Jeho matka Monika mu však dává jasně najevo svůj názor na manicheismus tehdy, když se Augustin roku 375 vrací z Kartága do Thagaste, kde začne vyučovat literaturu. Vyhnala jej z domu a zpátky jej vzala až na základě snu, ve kterém měla vidinu, že se její syn nakonec ke katolictví vrátí.³² „*V tom snu byla té zbožné ženě předpovězena radost, která se měla dostavit mnohem později v budoucnosti, aby se jí tak s velkým předstihem dostalo útěchy v jejích současných starostech. Téměř devět let jsem se totiž válel v onom bahně hlubiny a temnotách klamu, a kdykoli jsem se pokusil zvednout, zapadl jsem do nich ještě hlouběji.*“³³

1.4 Augustin jako pedagog

Se svou pedagogickou praxí začal Augustin ve svém rodném městě, a to roku 374.³⁴ Smrt nejmenovaného přítele, kterou niterně a horlivě popisuje ve *Vyznáních*, pro něj znamenala tolik bolesti a utrpení, které již nedokáže unést „*a tak jsem odešel z Thagasté do Kartága.*“³⁵ V Kartágu si otevře školu rétoriky. Jeho studenty byli neukáznění mladíci z bohatých afrických rodin. Pro mladého a ambiciózního Augustina, který stále prožívá svůj vnitřní boj a neklid, toto není dostačující, proto se rozhodne obelstít svou matku, která

³⁰ AUGUSTIN. *Vyznání VI,5,8*

³¹ MACHOVEC, Milan. *Svatý Augustin*, s. 46–47

³² BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 41

³³ AUGUSTIN. *Vyznání III,11,20*

³⁴ MARROU, Henri-Irénée. *Svatý Augustin: Augustin a augustiniáni v českých zemích*, s. 19

³⁵ AUGUSTIN. *Vyznání IV,7,12*

by s jeho rozhodnutím nesouhlasila, a rozhodne se odplout do Říma. V hlavním městě se mu však nedaří a prožívá zde mnohá zklamání.³⁶ „*Brzy jsem ovšem zjistil, že v Římě se dějí učitelům jiná příkoří, než jaká jsem zažíval v Kartágu. Pravda, k násilnickým akcím mladých výtržníků zde nedocházelo, bylo mi ale řečeno: „Aby se vyhnuli placení, domluví se tajně skupina studentů a přejdou najednou k jinému učiteli. Láska k penězům znamená pro ty proradné lidi víc než spravedlnost.“*“³⁷ A proto Augustinovy kroky vedou do Milána, kde dosáhne vrcholu své kariéry a stane se veřejným řečníkem.³⁸ „*Profesor řečnictví pronášel oficiální chvalořeč na císaře a každoročního konzula. Tyto promluvy byly vyladěné tak, aby pomáhaly propagovat program dvora, a úspěšný řečník se tak v mnoha ohledech stával „ministrem propagandy“.*“³⁹

1.5 Sv. Ambrož – vzor a muž Boží⁴⁰

Milán se stal Augustinovi osudným nejen proto, že zde dosáhl svého karierního vrcholu, ale především proto, že zde potkal sv. Ambrože. „*Tam jsem se setkal s biskupem Ambrosiem, tvým zbožným ctitelem, jenž proslul jako vynikající muž a svou výmluvností zaopatřoval tvůj lid. [...] Dovedl jsi mě k němu bez mého vědomí, aby mě on s mým vědomím dovedl k tobě. Ten muž Boží mě přijal jako otec a jako biskup se zajímal o mé putování. A já jsem si ho zamiloval, i když zprvu ještě ne jako učitele pravdy, nýbrž pouze jako člověka, který je ke mně laskavý.*“⁴¹

Ambrož byl o čtrnáct let starší než Augustin a zastával funkci milánského biskupa.⁴² Augustin jej považoval za šťastného člověka, který je obklopen mocnými lidmi, kteří k němu mají úctu. Nechápal však jeho zavázání se k celibátu.⁴³ Augustina zaujal jeho řečnický styl, obdivoval jeho výřečnost a výmluvnost. Přestože způsob, jakým Ambrož kázal, Augustina oslovil jako první, nedokázal však Augustin oddělit slova od jejich

³⁶ KRANZ, Gisbert. *Augustin: život a působení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 15
Dále citováno jako KRANZ, Gisbert. *Augustin: život a působení*.

³⁷ AUGUSTIN. *Vyznání V,12,22*

³⁸ KRANZ, Gisbert. *Augustin: život a působení*, s. 15

³⁹ BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 52

⁴⁰ AUGUSTIN. *Vyznání V,13,23*

⁴¹ AUGUSTIN. *Vyznání V,13,23*

⁴² BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 60

⁴³ AUGUSTIN. *Vyznání VI,3,3*

obsahu. Význam a smysl tak pronikal do Augustinova srdce hlouběji a hlouběji.⁴⁴ „Každou neděli jsem však naslouchal, jak lidem správně zvěstuje slovo pravdy, a stále více jsem se utvrzoval v tom, že všechny ty gordické uzly lži, které spletli pomlouvači Písma svatého, se dají rozplést.“⁴⁵ Augustin tedy začíná pochybovat o svém působení v manichejské církvi a pomalu své srdce otevírá katolictví a stává se katechumenem v katolické církvi.⁴⁶ „Budu se tedy držet směru, který mi rodiče jako dítěti ukázali, dokud nenaleznu nepochybnou pravdu.“⁴⁷

Trvá to celé tři roky, než dojde ke stvrzení Augustinovy konverze křtem. Tuto svátost přijme Augustin z rukou biskupa Ambrože, a to v noci z 24. na 25. dubna, tedy v době Velikonoc.⁴⁸ „V předvečer zmrtvýchvstání se Augustin spolu s ostatními competentes nejružnějšího věku a obou pohlaví nahnul do baptisteria vedle Ambrožovy hlavní baziliky. Po vstupu za závěs pak sám a zcela nahý sestoupil do hluboké tůně a Ambrož mu třikrát podržel ramena pod tryskajícím zřídlem. Poté oděn v čisté bílé ríze vstoupil do hlavní baziliky, rozzářené svitem svíc, a vprostřed zvolání shromážděných věřících zaujal spolu s ostatními neofyty své místo na vyvýšené plošině u oltáře, kde se poprvé zúčastnil mysterií zmrtvýchvstalého Krista.“⁴⁹ Křest společně s Augustinem přijme také jeho syn Adeodatus, který po odchodu své matky zpět do Afriky zůstává v péči Augustinově.⁵⁰ Augustin se rozhodne ukončit práci pedagoga a rétora a vrátí se zpět do Afriky.⁵¹

Záhy po křtu zemře Augustinova matka Monika. „Zatlačil jsem jí oči a mého srdce se zmocnil nesmírný žal. Měl jsem slzy na krajíčku, s velkým duševním přemáháním jsem však dokázal zadržet jejich přívál, takže oči zůstaly suché, byť mi tento vnitřní zápas působil nesmírná muka.“⁵² O dva roky později prožije Augustin další tragickou událost, protože přijde o svého syna Adeodata.⁵³ Augustin se tak rozhodne odjet do Hipponu, kde je

⁴⁴ AUGUSTIN. *Vyznání V,14,24–25*

⁴⁵ AUGUSTIN. *Vyznání VI,3,4*

⁴⁶ AUGUSTIN. *Vyznání V,14,24–25*

⁴⁷ AUGUSTIN. *Vyznání VI,11,18*

⁴⁸ MACHOVEC, Milan. *Svatý Augustin*, s. 48

⁴⁹ BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 90–91

⁵⁰ AUGUSTIN. *Vyznání IX,7,14*

⁵¹ AUGUSTIN. *Vyznání IX,4,7*

⁵² AUGUSTIN. *Vyznání IX,12,29*

⁵³ BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 98

vysvěcen na kněze a roku 395 se stává biskupem.⁵⁴ Augustin umírá 28. srpna roku 430.⁵⁵
*„A přece tě ten člověk, pouhá část tvého stvořitelského díla, chce chválit. Ty sám dáváš
podnět k tomu, aby v tvé chvále našel potěšení, neboť jsi nás učinil pro sebe a naše srdce
nedojde pokoje, dokud nespočine v tobě.“⁵⁶*

⁵⁴ MACHOVEC, Milan. *Svatý Augustin*, s. 50

⁵⁵ BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*, s. 302

⁵⁶ AUGUSTIN. *Vyznání I,1,1*

2 Platónská filosofie

Silný vliv na Augustinovo myšlení měl Platón a jeho filosofie. Tato kapitola proto přiblíží kontext, v němž se Augustin pohybuje, a též způsob, jakým navazuje na předchozí zdroje, především na Platónovu ideu výchovy a vzdělání jako přivádění k idejím a motivy anamnése. Toto srovnání bude následně využito pro obecnější charakteristiku Augustinova promyšlení problematiky výchovy a vzdělání.

Tato kapitola proto pojednává o životě a díle Platóna, velkého myslitele své doby, který je úzce spojen s výchovou a vzděláním jedince a který svou teorií obsáhl veškerou komplikovanost života lidí na Zemi. Dále zde bude analyzováno několik klíčových myšlenek, a to především Platonova idea vzdělání jako přivádění k idejím a motiv anamnése.

2.1 Klíčové momenty z Platónova života

2.1.1 Platónovo vzdělání

Platón se narodil roku 427 př. n. l. do jedné vážené aristokratické athénské rodiny, která jej podporovala ve vzdělání, a proto se Platón rozvíjel ve všech směrech. Platónova výchova se s největší pravděpodobností nelišila od výchovy jeho vrstevníků. Zhruba v sedmi letech začala Platónovi školní výchova. V Athénách v té době neexistovaly veřejné školy. Vyučování probíhalo výhradně soukromě. Chlapce z vyšších společenských vrstev tehdy doprovázel k učitelům starší otrok, kterému se říkalo *paidagógos*. Tento otrok byl z části sluha, ale také vychovatel, který měl za úkol chlapce hlídat, učit ho způsobům a popřípadě i trestat. Jak je jistě všeobecně známé, právě od slova *paidagógos* byl v budoucnu odvozen dnešní název pedagogika.⁵⁷

V dětství se mu tedy dostalo základní výchovy, a to tělesné a mravní, kterou Řekové nazývali *trofé*, což v doslovném překladu znamená *výživa*. Platón se rovněž vyučoval výtvarným i literárním uměním a nechyběla ani umění hudební. Dále se věnoval sportu, a

⁵⁷ NOVOTNÝ, František. *O Platonovi*. Praha: Nová Akropolis, 2013, s. 15–19
Dále citováno jako NOVOTNÝ, František. *O Platonovi*.

to především atletice. Přezdívku Aristoklés, která je spjatá s řeckým slovem *Platys*, což znamená široký, dostal Platón od svého učitele gymnastiky.⁵⁸

2.1.2 Osudové setkání

Platón se během svého mládí osobně setkal s filozofy, kteří ho v jeho duševním vývoji jednoznačně ovlivnili. Tito filozofové si říkali *sofisté*. Tímto jménem byli za doby Sokratovy a Platónovy označováni ti, kdo se odborně zabývali tvořením obecného vzdělání. Stali se důležitou součástí v dějinách řecké vzdělanosti, protože právě oni určovali myšlenkový vývoj athénské mládeže.⁵⁹

Platón Sokrata znal již od svého dětství, stejně jako ho znaly i celé Athény. Podle některých starověkých zpráv poznal Platón Sokrata, když mu bylo dvacet let. Nedá se to však říci zcela jednoznačně. Platón byl Sokratovým žákem po dobu osmi let a je třeba podotknout, že ho ovlivnil nejen svým učením, ale především svou smrtí, která otřásla Platónovým úmyslem uplatnit se ve správě veřejného života coby politik.⁶⁰ V sedmdesáti letech, tedy roku 399 př. n. l., byl Sokrates obžalován ze zločinu rušení náboženství. Za tento zločin byl následně postaven před porotní soud lidu a byl obviněn z toho, že nevěří v bohy, ve které věří obec, zavádí nová božstva a tím vším mimo jiné kazí mládež.⁶¹

Sokratův vliv byl patrný i v tom, že se Platón nedal „zlákat“ učením sofistů. Naopak v něm byla vzbuzena silná víra v možnost pravdy jako takové a také jejího poznání. Díky Sokratovi se tak Platón dostal na cestu, jejímž cílem bylo filozofické poznání.⁶²

Sokrates byl pro Platóna pochopením všeho nejasného. Ukázal mu, jak je pro člověka důležitá svoboda, že je možné být z vlastního já, a nikoli být jako mytický člověk, který podléhá mocnostem a pro něhož úloha života neexistuje. Přirovnával smysl svobody k lásce, která není zdánlivá, ale naprosto pravá. To, jak pojal Platón Sokratovu nauku, se projevuje v celé jeho pozdější tvorbě.⁶³

⁵⁸ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: (od Thalety k Rousseauovi)*. Praha: COWI, 1996, s. 78

⁵⁹ GRAESER, Andreas. *Řecká filozofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Praha: Oikoymenh, 2000.

⁶⁰ WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filozofie*. Olomouc: Votobia, 1995.

⁶¹ FISCHER, Josef Ludvík. *Případ Sokrates*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994.

⁶² FISCHER, Josef Ludvík. *Případ Sokrates*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994.

⁶³ PATOČKA, Jan. *Platón: přednášky z antické filozofie*. Praha: SPN, 1992, s. 29–30

2.1.3 Platón – pedagog a filosof

Platón se během svého života věnoval také pedagogické činnosti. Vybudoval školu – *Akademii* – ve které se shromažďovali Platónovi žáci, nejznámějšími byli například Xenokrates, Aristoteles a Herakleides z Pontu. Jejich každodenní náplní byly konverzace a procházky v příjemném a klidném prostředí místní *Akademie*, která byla vzdálena asi dva kilometry od Athén. *Akademii* není možné vnímat jako školu v dnešním slova smyslu. Jednalo se spíše o jakýsi „společenský klub“, ve kterém měla Platónova osoba význam vůdce. V *Akademii* byli lidé různě staří a byli považováni za společníky. Nečinil se zde rozdíl mezi členy učiteli a členy žáky. Hlavní podmínkou pro přijetí do *Akademie* byla láska k moudrosti. Teprve až později ji Platónovi nástupci přiblížili vyšší škole, pro kterou bylo zapotřebí předběžné vzdělání.⁶⁴

Platón byl plodný filosof, jeho díla jsou psána především formou dialogu. Napsal 36 knih v 56 svazcích a mezi nejslavnější patří *Ústava*, *Obrana Sokratova*, *Protagoras*, *Gorgias*, *Faidron* anebo Platónovo poslední veliké dílo – *Zákony*.⁶⁵

2.2 Platónova idea výchovy a vzdělání a motiv anamnéze

2.2.1 Paideia

Chceme-li nahlédnout Platónovo pojetí výchovy a vzdělání, nalezneme klíčový pojem *paideia*. *Paidarion* znamená malý chlapec, *paidagógos* pak, jak již bylo výše zmíněno, označuje jakéhosi opatrovníka dětí, je to ten, kdo vodí děti. *Paideia* je tedy péče o děti, která z malých, bezmocných a nedospělých utváří dospělé jedince, vychované lidské bytosti. Českým překladem slova *paideia* by tak mohl být pojem výchova, vzdělání.⁶⁶

František Novotný ještě dodává: „*Péče o duši se projevuje především snahou o vzdělání, paideia, jehož cílem, i ethickým, je dokonalé poznání (epistémé). Pojmy „péče“ a „vzdělání“ byly v Platónově myšlení tak srostlé, že samo slovo „péče“, epimeleia, má u něho druhdy význam „péče vynaložená na vzdělání“ nebo i přímo vzdělání.*“⁶⁷

⁶⁴ NOVOTNÝ, František. *O Platonovi*, s. 101–103

⁶⁵ RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 157–161

⁶⁶ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. Praha: SPN, 1991, s. 117

Dále citováno jako PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*.

⁶⁷ NOVOTNÝ, František. *O Platonovi*, s. 392–393

Dle všeho se výraz *paideia* poprvé objevuje v Aischylově díle *Sedm proti Thebám*, datovaném kolem roku 467 př. n. l. Zde nese podobný význam jako již zmíněný termín *trofě*, vyjadřující něco jako živení, výživa, chování a vychovávání. Od toho se poté odvozovala slova jako *trofeion* – výchovné, výživné a *trofeus, trofos* – vychovatel, pěstoun.⁶⁸ Český překlad dané části zní:

„spět na pomoc, i dítkám, Zemi mateřské,
té milé pěstounce [TROFÓ]; ta' vychovala si
vás děcka, na té její půdě hostinné
se batolící, podstupujíc všelikou
tu zkoušku vychování [PAIDEIAS], ve štítozbojné
ted' občany své, byste věrně sloužili
jí v této vážné době.“⁶⁹

Paideia je pro Platóna tedy „zásadní, vědomá a orientovaná péče o duši, která tak zakládá nové pojetí úkolu občana.“⁷⁰

2.2.2 Jeskynní mýtus

Platónův výchovný koncept je pak možné naleznout především v jeho díle *Ústava*, a to v jeskynním mýtu. Mýtus vypráví v dialogu Sokrates a dává návod na zásadní výchovný obrat v životě člověka. Mnozí filosofičtí autoři se shodují v tom, že právě tento mýtus je ryzím vyjádřením smyslu *paidey*.⁷¹

Člověk je uvězněn a spoután v jeskyni, ve které může vnímat jen stíny v okolní tmě, a to díky ostré záři hořícího ohně. V takovémto případě jeskyně znázorňuje náš život. Stín přirovnává k našemu okolí, tak jak ho subjektivně vnímáme, jak se jeví našim smyslům. Naším úkolem je z jeskyně odejít a dostat se do pravého světa – *světa idejí*. Tato cesta je velice složitá a komplikovaná. Ideje totiž člověk může poznat pouze svým rozumem. Člověk proto musí co nejvíce omezit své smysly a svou tělesnost. Platón tvrdí, že smysly

⁶⁸ SVOBODOVÁ, Zuzana. *Pojem PAIDEIA na cestě od Aischyla k Řehořovi z Nyssy*. Paidagogos, [Aktualizováno: 2013-12-31], [Citováno: 2023-05-25], 2013, 2, #21. S. 340 - 358. Dostupné na [www: http://www.paidagogos.net/issues/2013/2/article.php?id=21](http://www.paidagogos.net/issues/2013/2/article.php?id=21)

Dále citováno jako SVOBODOVÁ, Zuzana. *Pojem PAIDEIA na cestě od Aischyla k Řehořovi z Nyssy*.

⁶⁹ AISCHYLOS. *Sedm proti Thebám*. V. 17–23.

⁷⁰ SVOBODOVÁ, Zuzana. *Pojem PAIDEIA na cestě od Aischyla k Řehořovi z Nyssy*.

⁷¹ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 56

klamou rozum a zpomalují jej. Platónova teorie nás přesvědčuje o tom, že duše pochází ze *světa idejí* a do lidského těla byla vržena za trest. Po svém vtělení duše zapomněla na veškeré ideje, které kdy poznala, a celý život se snaží si na ně vzpomenout. To se děje pomocí učení. Zahrnuje tedy rozdíl mezi duší vzdělanou a nevzdělanou. Když se člověk něco učí, jeho duše si pouze vzpomíná na to, co již dříve věděla a zapomněla.⁷²

Platónova péče o duši je úkazem vymaňování se ze sféry oddávání se žádostem, které jsou schopny růst bez mezí, což vede k vyššímu, vystupňovanému a k určitému, zformovanému bytí, které se nerozplývá, ale je. To je podstata Platónova příběhu o rozdílu mezi duší vzdělanou a nevzdělanou nebo také vychovanou a nevychovanou, kde je ukázána podstata i struktura *paideie*. Jde především o obrácení duše, či jako o „*pohyb mířící k zformování duše*.“⁷³

Výchovu a vzdělání je možné definovat jako cestu k pravdě, neboť „*otrok, který byl odpoután a uviděl svět takový, jaký je, tedy ne jen stíny, se vrací zpět do jeskyně. Neřeší se proč (je to zřejmě nutné vrátit se k všednímu). Není zde ani zmínka o tom, že by díky svým zkušenostem mohl vést ostatní a snažil se je obracet*.“⁷⁴

V celém podobenství o jeskyni je tedy zásadní motiv obratu. Obratu od povinností a starostí všedního dne, které člověka svazují a zabraňují mu v jasném rozhledu. Vychovávaný jedinec, by měl mít možnost být v prostředí, které ho od všech povinností a starostí oprostí. Tímto prostorem je *scholé*. Toto místo se tak stává ideální příležitostí pro *paideiu*. Palouš pojem *scholé* vykládá jako prázdeň, prázdniny, volný čas, uvolnění od všedních starostí. Škola tak původně měla být záležitostí ne-dělání, jakéhosi povznesení se nad všechny každodenní úkony a povinnosti, ne-obstarávání toho, co je pro nás dennodenně svazující.⁷⁵

Platónská výchova tak není součástí každodennosti. *Scholé* je volno, které dává jedinci možnost odpoutat se od každodennosti a jejích potřeb či starostí. *Scholé* je příležitostí pro

⁷² PLATÓN. *Ústava*. Praha: OIKOYMENH, 2014.

⁷³ PATOČKA, Jan, Pavel KOUBA a Ivan CHVATÍK. *Péče o duši*. Praha: Oikoymenh, 1999, s. 259

⁷⁴ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 58

⁷⁵ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 59

paideiu. *Scholé* je prostor pro spočinutí a zastavení se, ve kterém je člověk schopen odpoutat se a nechat slunce proniknout do temnot, ve kterých se pohybuje.⁷⁶

2.2.3 Výchova neboli péče o duši

Platón vyzývá mladé i staré, aby se nestarali tak moc o tělo, ani o peníze, ale spíše aby se se stejnou horlivostí starali o svoji duši, aby byla co nejlepší, neboť „*nevzniká z peněz ctnost, nýbrž z ctnosti vznikají peníze i všechny ostatní pro lidi dobré věci, i v soukromí i v obci.*“⁷⁷

Palouš si všímá také důležitého momentu, kterým je interpretace výchovy jako politické záležitosti. Nejde o to vybavit jedince vědomostmi a dovednostmi. Výchova zasazuje člověka do *polis*, obce, kam svou podstatou patří, vždyť člověk je *zoon politikon*. Člověk má odhodit svá pouta a vstoupit na pole *polis*, stát se účastníkem obce. Platónovi tak nešlo především o děti, ty nebyly středem jeho výchovy. Platón mířil na své spoluobčany, u kterých chtěl vzbuzovat odpovědnost za *polis*.⁷⁸

⁷⁶ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 64

⁷⁷ PLATÓN. *Euthyfrón: Obrana Sókrata; Kritón*. 3. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. Oikúmené (ISE), *Obrana Sókrata*, 30b

⁷⁸ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 61–62

3 Pojetí výchovy podle sv. Augustina

Podstatou a cílem této bakalářské práce je zaměřit se na analýzu Augustinových myšlenek týkajících se výchovy a vzdělání, přičemž největší zřetel je brán na vztah mezi výchovou a náboženstvím, konkrétně tedy křesťanstvím, a na význam lásky a pravdy v procesu vzdělávání. Tato práce neopomene ani roli učitele v procesu vzdělávání a roli vzoru a individuálního přístupu.

3.1 Zdroje pro analýzu Augustinových myšlenek

Základními textovými zdroji analýzy Augustinových myšlenek budou následující Augustinovy spisy.

Prvním z nich je spis *O učiteli (De magistro)*, který Augustin sepsal ve svých 35 letech v rodné Thagaste. Jde o dialog, který vede se svým synem Adeodatem.⁷⁹ Začíná otázkou „*Co myslíš, že chceme způsobiti, když mluvíme?*“⁸⁰ Ta čtenáři napoví, o čem dialog je. Augustin se zaměřuje na slova jako na hlavní nástroj učení. Díky slovům, znakům, můžeme na věc ukázat, nemůžeme pomocí nich však poučit druhého o věci samotné. Zde lze pozorovat návaznost na učení Platóna, Aristotela i stoiků.⁸¹

Druhým spisem je *De doctrina christiana*, v českém překladu *Křesťanská vzdělanost*. Tento spis začíná Augustin sepisovat roku 396 již jako jmenovaný biskup Augustin z Hipponu. Skládá se ze 4 knih, které slouží jako příručka k pochopení a výkladu *Písma*.⁸² Augustin zde však sepsal mnoho obecných a praktických rad ke vzdělávání, proto i tento spis poslouží analýze Augustinových myšlenek.

Dalším spisem je dílo *O nesmrtelnosti duše*, které Augustin sepsal roku 387. Jak již název napovídá, spis pojednává o duši, která se pojí s božským rozumem (*ratio*). Augustin vnímá duši jako pole, na kterém se vědění a tedy i onen edukační proces odehrává, proto samotné

⁷⁹ SVOBODA, Karel a AUGUSTIN. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 215

Dále citováno jako SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*.

⁸⁰ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 217

⁸¹ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 215

⁸² AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost: De doctrina christiana*. Přeložil Jana NECHUTOVÁ. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 27–28

Dále citováno jako AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*.

duši bude v této práci věnována jedna kapitola. Augustin se zde inspiruje Platónem a jeho myšlenkami.⁸³

Posledním a neméně důležitým zdrojem jsou Augustinova *Vyznání (Confessiones)*. Jedná se o 13 knih, které mají filosoficko-autobiografický rámeček. Augustin v nich zachycuje svoji konverzi, cestu k moudrosti, vyznává se. Zamýšlí se zde však i nad otázkami času, paměti, Boží Trojice a mnohými dalšími.

3.2 Vztah mezi výchovou a křesťanstvím

Již byla zasazena výchova do konceptu Platónovy filosofie, nyní je třeba ji zanalyzovat z pohledu teologického, podívat se tedy na vztah výchovy a náboženství, a to konkrétně křesťanství.

3.2.1 *Educatio*

V křesťanské tradici se k označení výchovy užívá termín *educatio*, jde o latinský ekvivalent pro pojem *paideia*. *Educatio* vychází z *e-ducare*, čímž se rozumí *vy-vádět*.⁸⁴ Jistý rozdíl mezi řeckým, filosofickým, pojetím výchovy – *paideia* – a tím teologickým – *educatio* – však lze nalézt.

Paideia člověka zušlechťuje, odpoutává jej od temnoty a vyvádí ho na světlo pravdy. Vychovává jej k řádnému občanskému životu. Člověk se stává člověkem lidským úsilím. Křesťanství však toto *vy-vádění* vyhraňuje pouze a jedině Bohu. „*Člověk se člověkem rodí, tak je stvořen. Hřeší-li, chová-li se nelidsky, stále zůstává člověkem, totiž hříšником. Člověk není úkolem sebe sama, za sebe je odpovědný Bohu.*“⁸⁵ Úkolem každého člověka je pak obstát před Bohem, využít všech darů, talentů a nadání, které jsou mu Bohem dány a které mu svěřil, aby se pak „*Bohu vrátilo, co jeho jest, a to je všechno.*“⁸⁶ Pokud Bůh oslovuje člověka, nechce jej pouze vymanit ze zajetí, zbavit jej strachu a obav, chce mu ukázat podstatu a pravý smysl lidské existence. Bůh oslovuje člověka proto, že jej vychovává.⁸⁷

⁸³ AUGUSTIN. *O nesmrtnosti duše*: latinsko-české vydání. Praha: OIKOYMENH, 2013

Dále citováno jako AUGUSTIN. *O nesmrtnosti duše*

⁸⁴ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 63

⁸⁵ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 64

⁸⁶ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 64

⁸⁷ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 64

V Platónově mýtu o jeskyni byl klíčovým momentem obrat, který nacházíme i v křesťanské tradici. Adam s Evou, přestože se dopustí hříchu, nejsou Bohem zavrženi. Jsou vyhnáni z ráje a odsouzeni ke strastiplné cestě, přesto je však Bůh neopouští, ale oslovuje. Nezanevrou-li jejich potomci na něj, přivede je zpět do svého nebeského království. „*Vždyť Hospodin domlouvá tomu, koho miluje, jako otec synu, v němž nalezl zalíbení*“⁸⁸ A právě zde můžeme nalézt zásadní výchovný moment – obrat potomků Adama a Evy, kteří jsou ponořeni do svého „*egocentrického nebo antropocentrického všednodenního zajišťování*“.⁸⁹

Vzpomeneme-li si pak na ono zářící světlo v jeskyni, zjistíme, že jej nalezneme i zde. Nyní ho však můžeme personifikovat, neboť je to samotný Bůh. Bůh je tím, kdo vyvádí z temnot jeskyně, kdo vyvádí člověka z hříšné zapomětlivosti. Tento výchovný moment – obrat – pak přesahuje každého jedince. Je to moment svatý. Je to záležitost nedělní, kdy nejde o únik ze všedního dne, nýbrž o posvěcení každodennosti. Podle Palouše se tedy člověk „*proměnou egocentrické starosti o sebe sama stává pokorným přijetím vlastní pokleslé pozice, přijetím, z něhož vzchází ochota, pohotovost zřít se čehokoli ze statků a majetků všedního dne ve prospěch služby svatému.*“⁹⁰ Jak čteme v Listu Židům: „*Koho Pán miluje, toho přísně vychovává, a trestá každého, koho přijímá za svého syna. Podvolujte se jeho výchově.*“⁹¹

Bůh – náš nebeský Otec – vychovává jedince k vyššímu cíli, kterým je podíl na svátosti, to je na věčném životě s Bohem. Přísná výchova není vždy příjemná, ba naopak může být bolestivá a krušná, přinese však svůj užitek – klid, pokoj a spravedlnost v zaslíbené zemi.⁹²

3.2.2 Educare

Svatý Augustin se s křesťanským pojetím výchovy, která obrací pohled ke svému stvořiteli a vychovateli, tj. Bohu, ztotožňuje. Augustin vnímá výchovu jako *educare*, což znamená

⁸⁸ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 64

⁸⁹ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 64

⁹⁰ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 64–65

⁹¹ *Bible*: Praha: Česká biblická společnost, 2016, Ž,12,6–7

⁹² PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 65

přivádět jedince na cestu následování Krista. Člověk byl stvořen, upadl však do stavu hříšnosti a Bůh mu nabízí smlouvu – novou cestu do království nebeského.⁹³

Svatý Augustin tedy považoval za stěžejní vést člověka k tomu, aby plně poznal Boha. Podle Augustina lze poznání Boha dosáhnout skrze poznání sebe sama, k čemuž člověku dopomáhá především znalost *Písma svatého*, vzdělání a studium.⁹⁴ Věřící pak podle Augustina není ten, kdo pouze uvěřil tomu, co mu jiný vyložil, ale ten, který radostnou zvěst, smlouvu s Bohem, přijal a každý den na Boží výzvu odpovídá. Je to ten, který přijal svůj úděl syna Božího.⁹⁵

V křesťanském pojetí výchovy se tedy vychovatelem stává Bůh. Je to Pán veškerého vědění a dění, rozmlouvá s člověkem, oslovuje jej a své dílo, tedy svět a člověka, kterého stvořil, bezmezně miluje a dává mu prostor mít účast na všem dobrém a bohulibém.

Základní tezí křesťanské výchovy je také lidská důstojnost, která je Bohem vtisknuta a darována každému člověku již při početí, tedy ve chvíli, kdy Bůh povolává člověka k životu. Úkolem člověka je kultivovat svoji duši tak, aby se připodobnil Bohu již za svého pozemského života a svým chováním a jednáním rozvíjel své schopnosti a dary, jež obdržel od svého Stvořitele, a využíval je ku prospěchu společenství, ve kterém vyrůstá.⁹⁶ „*A nejsem—li já s to proniknouti význam těchto slov, ať je vyloží lepší než já, t. j. bystřejší dle schopností, jež jsi každému udělil, můj Bože!*“⁹⁷

Jak již bylo výše napsáno, výchovný až pedagogický charakter Boha – Hospodina, je zřejmý v celém Starém Zákoně. Od samotného počátku v knize Genesis, kdy jsou Adam a Eva po prvním hříchu posláni na cestu obnovy a nalezení Boha ve svém srdci, která má vyústit v návrat zpět do království Božího. Totéž je přislíbeno i jejich potomkům a tudíž všemu lidstvu. Tento Boží záměr je však založen na osobní svobodě člověka a vědomé a chtěné součinnosti lidské bytosti a jejího Stvořitele.⁹⁸

⁹³ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 66

⁹⁴ MARROU, Henri-Irénée. *Svatý Augustin: Augustin a augustiniáni v českých zemích*.

⁹⁵ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 66

⁹⁶ DANCÁK, P. *Otázka výchovy v náuce Jána Pavla II.*, Petra, Prešov: 2001.

⁹⁷ AUGUSTIN. *Vyznání XIII, 24*

⁹⁸ DANCÁK, P. *Otázka výchovy v náuce Jána Pavla II.*, Petra, Prešov: 2001.

Velikým úkolem výchovy v křesťanském pojetí je usměrnit lidskou svobodnou vůli ke konání dobra a skutků, které jsou Bohu milé a správné. Vychovatel by neměl chtít svého svěřence ovládnout, stejně jako tak nečiní s člověkem ani Bůh, jako spíše ukázat mu správnou cestu a naučit jej rozlišovat myšlenky, které přicházejí jak od zlého tak dobrého. Člověk je totiž za své jednání plně zodpovědný před svým Stvořitelem, takže hřích člověka je poskvrnou na jeho duši a překážkou, která ho vzdaluje od Boha. Člověk by měl užívat své tělesné i duševní síly k tomu, aby rozmnožil hřivny jemu svěřené.⁹⁹

3.2.3 Platónská *paideia* a křesťanské *educatio*

Porovnáme-li tedy Platónskou *paideiu* a křesťanské *educatio*, zjistíme, že obě jsou záležitosti posvátné. *Paideia* i *educatio* vyvádí jedince z temnot každodennosti a úmornosti všech pozemských starostí. V tomto svatém okamžiku pak dochází k obratu a člověk nalézá pravdu a klid.

Paideia nastává skrze člověka. Člověk je tím, kdo je vychováván, zušlechťován, a to díky lidskému úsilí. V křesťanském pojetí výchovy se pak klíčovým vychovatelem stává sám Bůh, který lidem dává důstojnost a svobodu, zda jeho oslovení vyslyší a přijmou novou smlouvu.

3.3 Duše jako půda pro vědění

Na úvod spisu *O nesmrtelnosti duše* Augustin vychází z předpokladu, že vědění je stálé, proto i místo, ve kterém se nachází, musí být stálé. Dochází tedy k tomu, že vědění je uloženo v duši, která je neměnná a nepodléhá žádné proměně. Přemýšlení je pak činností duše, nikoliv těla. Tělo samotné a jeho činnost může dokonce bránit správnému myšlení. Rozum je pak něco, co patří duši, nikoliv tělu, neboť rozum je stálejší než samo tělo. Tělesné stavy se mění, kdežto duše je díky své neproměnnosti nesmrtelná.¹⁰⁰

Duše má schopnost uvádět věci do pohybu a uvádí do pohybu i naše smrtelné tělo. Tělesný pohyb se děje v určitém čase a s určitým záměrem. Činnost tedy obsahuje tři složky, kterými jsou očekávání budoucího, paměť minulého a intenci, díky které se realizuje onen

⁹⁹ PALOUSH, Radim. *Čas výchovy*, s. 67

¹⁰⁰ AUGUSTIN. *O nesmrtelnosti duše*, s. 101–103

přítomný děj. Intenci, tedy nějaký záměr, má pouze živý tvor, neboť pouze on může pojmout v přítomnosti minulé i budoucí.¹⁰¹

Důkazem nesmrtelnosti duše je pro Augustina také fakt, že vědomosti, které lze předat druhému, zůstávají v našem rozumu, tedy naší duši. Kdyby tomu tak nebylo, člověk by po předání vědomostí musel rozum ztratit. Něco jiného je pak zapomenutí, které vzniká tehdy, když člověk obrátí svůj záměr na dlouhou dobu k něčemu jinému. Lidská duše si však své vědomosti stále uchovává.¹⁰²

Duše, ačkoliv je nesmrtelná, podléhá proměnlivosti, nikoliv však proměnlivosti svého obsahu. Mění se podle těla (věk, bolest, nemoc), nebo podle sebe samé (učení, touha, radost). Stejně ale jako vosk, který když hoří, mění svou barvu, teplotu, nikoliv onu skutečnost že je voskem, tak ani duše nemění svou podstatu. Žádná změna nezpůsobí to, že by duše přestala být duší.¹⁰³

Důležitým momentem je pak ono spojení těla a duše. Tělo nemůže vzniknout bez duše, neboť samo o sobě je nesoběstačné. To je důkaz nadřazenosti duše nad tělem. Duše je tím, co tělo chrání, duše se o tělo stará. Duše to je život. Vše, co je živé, má duši, je oduševnělé. Pokud to živé zemře, duše z těla odejde, neboť duše je sama život. Duše může opustit tělo, nemůže však opustit samu sebe, proto je duše nesmrtelná.¹⁰⁴

Augustin řeší otázku, zda je duše stvořena vyšším jsoucnem, než je ona, nebo zdali existuje díky ní samé. Pokud by duše existovala sama o sobě, nemohla by nikdy zaniknout, neboť nemůže opustit samu sebe. Jestliže je zde však vyšší jsoucnost, může ji porušit její protiklad. Augustin však při hledání významu jsoucnosti dochází k tomu, že neexistuje její žádný protiklad. Duše může být tedy pouze poškozena, například tím, že se odvrátí a ztratí moudrost, nikdy však nezanikne. A stejně jako duše, která stojí nad tělem a pečuje o něj, tak i Bůh, nejvyšší jsoucnost, který duši stvořil, pečuje o duši.¹⁰⁵

¹⁰¹ AUGUSTIN. *O nesmrtelnosti duše*, s. 103–104

¹⁰² AUGUSTIN. *O nesmrtelnosti duše*, s. 107

¹⁰³ AUGUSTIN. *O nesmrtelnosti duše*, s. 108–110

¹⁰⁴ AUGUSTIN. *O nesmrtelnosti duše*, s. 115–119

¹⁰⁵ AUGUSTIN. *O nesmrtelnosti duše*, s. 120–124

3.4 Znaký v procesu učení

Chceme-li pochopit Augustinovo pojetí výchovy a vzdělávání je třeba nahlédnout samotnou podstatu – co má být edukačním procesem přeneseno a předáno.

Pomocí znaků pojmenováváme věci okolo nás, jsou to tedy slova, kterými ale nutně nemusí být něco označeno, či dokonce ani nemusí být vyslovena, máme-li na mysli třeba posunky. Když mluvíme, věci kolem nás označujeme, daná věc nám však z úst nevychází. Vychází z nás pouze onen znak, kterým jsme danou věc označili. Tento znak, tedy pojem či slovo, kterým jsme nějakou věc označili, nelze stavit do popředí před skutečné poznání dané věci.¹⁰⁶ „*Užívání slov je nutno dát přednost před slovy, neboť slova jsou proto, abychom jich užívali, a užíváme jich k poučování. Oč je tedy lepší učit než mluvit, o to je lepší mluva než slova. Nauka je tudíž mnohem lepší než slova.*“¹⁰⁷

Augustin rozlišuje znaky přirozené a smluvené. Ty přirozené mají kromě svého vlastního významu ještě další, rozumíme jimi ještě něco jiného. Jako příklad udává Augustin slovo dým. To přirozeně označuje dým jako takový, zároveň však znamená oheň, neboť dokáže si člověk představit dým bez ohně?¹⁰⁸ „*Znak je totiž věc, která působí, že člověku vytane na mysli kromě představy, kterou vnuká smyslům, ještě něco jiného.*“¹⁰⁹ Smluvené znaky si pak navzájem dávají živé bytosti „*aby si v mezích svých možností podávaly informace o svých duševních hnutích, pocitech nebo poznacích. A jediným důvodem pro toto označování, tj. pro vydání znaku, je vyjádřit a přenést do mysli někoho jiného to, co má na mysli člověk, který onen znak vydává.*“¹¹⁰

Znaky tedy slouží v procesu učení k označování. Pomocí znaku neučíme, ale pouze označujeme. Nelze dávat velkou váhu samotným znakům, neboť sám znak nám neříká nic o tom, co označuje. Pokud totiž neznám věc, kterou znak označuje, nemůže mě onen znak něčemu naučit. Učíme se tedy tak, že poznáváme věci, nikoliv znaky. Augustin proto

¹⁰⁶ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 217–223

¹⁰⁷ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 239

¹⁰⁸ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 78

¹⁰⁹ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 77

¹¹⁰ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 78

vyvrací tezi, že bychom byli učeni pomocí znaků. Dokonce přichází s tím, že znaky nepotřebujeme, neboť věci samotné se nám mnohdy ukazují i bez nich.¹¹¹

Slova a znaky nás pobízí k tomu, abychom věci hledali, nemůžeme jimi však poznat. Slovy se učíme jen zvuku, vždyť pokud nevíme, co dané slovo znamená, je to pro nás jen hluk, prázdný zvuk.¹¹² Tím, co nás učí, je mysl a tělesné smysly. „*Avšak ten mě něčemu naučí, kdo to, co chci poznati, ukazuje buď mým očím, nebo jinému tělesnému smyslu, nebo i samé myslí.*“¹¹³

3.4.1 Předmět vyučování

Ve spise *Křesťanská vzdělanost* Augustin nastínil, čemu by lidé měli být učeni a v jakých předmětech by měli být vzděláváni. Augustin rozdělil dva typy nauk. První z nich pochází od lidí, druhá skupina nauk pak od samotného Boha.¹¹⁴

Co vzniklo mezi lidmi a co se má stát základním předmětem vzdělání jsou písmena a jazyky. Ty je podle Augustina důležité se učit, neboť jsou prostředkem pro samotné vzdělávání v jednotlivých oborech. Slouží tedy k dosažení důležitějších a vyšších cílů.¹¹⁵

Obsáhlou skupinou nauk, které naopak pochází od Boha, jsou nauky popisné. Jde o předměty, ve kterých se popisuje pravdivě, věrně a užitečně ona skutečnost, jež je dána a zjevena člověku Bohem. Tyto předměty zachycují skutečnost, kterou tvoří sám Bůh, a popisují svět tak, jak jej Bůh svěřil do péče člověku. Lze sem zařadit historii, astronomii a obory zeměpisné a přírodovědné.

Historie popisuje děje, „*které se již staly a nemohou se odestát, jsou nutně součástí řádu času, jehož původcem a správcem je Bůh.*“¹¹⁶ U oborů zeměpisných a přírodovědných pak Augustin připomíná své varování před všemi naukami, které si lidé ustanovili proto, aby utvářeli a ctili modly. Označuje je jako pověry. Lidé se totiž pověrami vzdalují od Boha a spolčují se s démony. „*Není tomu tak, že by je lidé vzali na vědomí pro jejich význam, ale*

¹¹¹ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 240–244

¹¹² SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 244

¹¹³ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 244

¹¹⁴ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 104

¹¹⁵ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 113

¹¹⁶ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 115

*naopak: tím, že byly vzaty na vědomí a dostaly platnost znaku, získaly svůj význam.*¹¹⁷ Mezi tyto obory patří například astrologie, která na rozdíl od popisné, přesné a matematické astronomie, vykládá budoucnost z hvězd a lidem předpovídá mravní vlastnosti. Právě i ony znalosti z přírodních oborů lze zneužít například v léčitelství, které skrze pověry manipuluje člověkem a vzdaluje jej od pravdy Boží.¹¹⁸

Dalším klíčovým předmětem je pro Augustina argumentace, rétorika a zacházení s čísly. Díky osvojení si umění argumentace se jedinec dokáže dostat k podstatě problému a najít jeho správné řešení. Rétorika pak slouží jedinci k tomu, aby dokázal pochopené a naučené správně vyjádřit.¹¹⁹

Augustin však neopomíjí ani praktické dovednosti, tedy takové, „jejichž pomocí se něco vyrábí a vzniká jako výsledek řemeslníkovy činnosti, například dům, lavice, nějaká nádoba a podobně, nebo takové, které pomáhají božím působení, například medicína, zemědělství nebo mořeplavba, nebo zase ty, jejichž celým výsledkem je činnost sama, například umění taneční, běžecké nebo zápasnické.“¹²⁰

Vše, čemu se lidé učí, musí být ku prospěchu jim samotným i lidem kolem nich. Musí je to vést k Bohu, k pravdě a k pochopení *Písma svatého*. To, co ve svém životě lidé činí a k čemu skrze vzdělání dojdou, je konání dobra.¹²¹

3.5 Proces učení

Svatý Augustin hned v úvodu *Křesťanské vzdělanosti* vytyčil, jaké fáze by měl každý výklad mít. Původně šlo Augustinovi o výklad *Písma svatého*, v této kapitole však budou jeho myšlenky interpretovány obecněji. V první fázi procesu učení je třeba vyhledat neznámé a to, co je zapotřebí objasnit a vysvětlit. Ve druhé fázi je třeba najít způsob, jakým tato objasnění vyjádřit.¹²²

¹¹⁷ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 111

¹¹⁸ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 103–115

¹¹⁹ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 117–123

¹²⁰ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 117

¹²¹ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 145

¹²² AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 47

„Beze vší pochyby je jisté, že všechno poznáváme raději za pomoci podobnosti, a že to, čeho se dobereme s nějakou nesnází, je nám nakonec mnohem milejší.“¹²³ Augustin tak přichází s myšlenkou, že je dobré stát před věcmi, které nám jsou nejasné a které vyžadují námahu pro jejich pochopení. Ti, kteří ve svém procesu vzdělávání zvládají vše bez obtíží, dojdou brzy k přesycenosti a pocitu letargie, neboť nezakusí pocit nepochopení a následného proniknutí do dané látky. Prožívají tak ve svém procesu vzdělávání plno nudy a jejich intelekt se plně nerozvíjí. Ke stejnému pocitu letargie, jejímž základem však není přesycenost, nýbrž hlad, však dojdou i ti, kteří prožívají pouze neporozumění a nemají tak možnost danou problematiku nahlédnout. Je tedy potřeba být v procesu vzdělávání vystavován látce srozumitelné a pro jedince lehce pochopitelné, tak i té, která klade nárok na hlubší a dlouhodobější poznání.¹²⁴

Pokud před námi stojí látka nesrozumitelná, je třeba ji neobcházet. Naopak je nutné se s ní více a více seznamovat, ukládat si ji do paměti a skrze pochopené znovu a znovu nahlížet to nejasné. Je tedy dobré postupovat od jednoduššího k obtížnějšímu.¹²⁵ Pokud však při výkladu narazí učitel na látku opravdu náročnou a těžce pochopitelnou, je vhodné ji zcela vynechat a nezatěžovat tak svého žáka něčím, co činí obtíže i učiteli. Výjimkou je však látka, kterou učitel bezpečně ovládá a je schopen ji svému žákovi předat. Je zde však důležité, aby žákovi nechyběly předpoklady pro její pochopení.¹²⁶

Jak tedy podat správný výklad a objasnit žákovi nesrozumitelné? Augustin zdůrazňuje důležitost úcty a laskavosti, kterou by měl posluchač ve výkladu a přístupu učitele pociťovat. Výklad pak musí být stručný a srozumitelný.¹²⁷ Je třeba také udržet žákovu pozornost a nenudit jej, proto by neměla chybět ani živost či zábava. Ve výkladu totiž podle Augustina nejde jen o to, co je řečeno, nýbrž i o to, jak je to řečeno. Pokud bude učitel žáka při výkladu bavit, získá si jeho pozornost a dojde tak snáze k pochopení dané nejasné látky.¹²⁸ „Jako musí být posluchači poskytnuta zábava, aby vydržel naslouchat, právě tak musí být získán, aby měl motiv jednat: těší ho, mluvíš-li příjemně, a získán bývá

¹²³ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 81

¹²⁴ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 81–82

¹²⁵ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 86

¹²⁶ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 187

¹²⁷ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 121–122

¹²⁸ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 189–190

*tak, že nachází zalíbení v tom, co slibuješ, že se bojí toho, čím hrozíš, nenávidí to, co vyvracíš, přijímá to, co doporučuješ, že je zarmoucen tím, čím jej zarmocuješ, raduje se z radosti, k níž ho vedeš, je mu líto ubožáků, které mu tvá řeč staví před oči, a vyhýbá se těm, jimiž ho děsíš a před nimiž ho varuješ.*¹²⁹

Každý výklad by měl tedy jedince poučit, neboť to je podstatou. Dále musí žáka bavit, protože tak je udržována jeho pozornost, a výklad, tedy samotný proces vzdělání, se stává pro žáka příjemným. Poslední a neméně důležitou složkou výkladu je jeho nezbytnost dojímat. Tím si totiž učitel svého žáka získá a přesvědčí jej o své pravdě, kterou pak žák od učitele přejímá.¹³⁰

3.5.1 Význam lásky a pravdy v procesu výchovy a učení

Svatý Augustin jako hluboce věřící člověk ctí dvě nejdůležitější přikázání: „*Miluj Hospodina, Boha svého, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou myslí.*‘ *To je největší a první přikázání. Druhé je mu podobné: ,Miluj svého bližního jako sám sebe.*“¹³¹ Lásky k Bohu, k sobě samému i ke svému bližnímu se tak stává klíčovým momentem v jeho pojetí výchovy.

Nejprve je třeba nahlédnout Augustinovu myšlenku dělení věcí. Jak již bylo v kapitole výše popsáno, Augustin tvrdí, že pomocí znaků pojmenováváme věci kolem nás. Ty pak rozlišuje na věci, ze kterých se máme těšit, na věci, které máme užívat, a na ty, které se z něčeho těší či něco jiného užívají.¹³² „*Těšit se z něčeho tedy znamená s láskou se přimknout k nějaké věci pro ni samotnou, užívat něčeho znamená vztahovat to, čeho užíváš, k dosažení toho, k čemu chováš lásku – jestliže je to ovšem lásky hodno.*“¹³³ Člověk je pak podle Augustina věcí, která má tento svět užívat. Vše, co nám tento svět dává, musíme užívat ke konání dobra. Jen tak totiž povedeme mravný život, který nás dovede k Bohu.¹³⁴

Člověk byl stvořen jako obraz Boží a „*jestliže Bůh nás tak miloval, i my se máme navzájem milovat*“.¹³⁵ Máme milovat všechny lidi kolem nás. Augustin však poukazuje na

¹²⁹ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 190

¹³⁰ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 189–190

¹³¹ *Bible*: Praha: Česká biblická společnost, 2016, Mt,22,37–40

¹³² AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 49

¹³³ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 49

¹³⁴ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 49–50

¹³⁵ *Bible*: Praha: Česká biblická společnost, 2016, 1J,4,11

skutečnost, že člověk nemůže ve své lásce obsáhnout všechny a nelze činit dobře každému, proto je za potřebí věnovat svou péči a lásku těm, kteří jsou v naší blízkosti a s kterými jsme nějak spojeni. A protože nejvyšším přikázáním je láska k Bohu, měli bychom tak usilovat o to, aby všichni milovali Boha a celým svým životem konali dobro a směřovali k jedinému cíli, kterým je Bůh.¹³⁶ „*My tedy existujeme, protože on je dobrý, a nakolik skutečně existujeme, natolik jsme dobří.*“¹³⁷

Důležitost lásky ve výchově a procesu vzdělání pak Augustin shrnuje biblickým veršem „*vědění vede k domýšlivost, kdežto láska buduje.*“¹³⁸ Všechno vědění a poznání pochází od Boha, který říká: „*Já jsem ta cesta, pravda i život. Nikdo nepřichází k Otci než skrze mne.*“¹³⁹ Člověk si nesmí nárokovat nic, co mu bylo Bohem dáno, tedy ani vědění. Zdravá duše se podle Augustina projevuje tím, že lpí na Bohu, neboť si uvědomuje, že on je stálý a neměnný. Porušená duše si pak vše, co od Boha má, nárokuje. „*Ostatně nikdo nemá nic považovat za své, jedině snad lež. Vždyť všechna pravda pochází od Toho, který jak říká ‚já jsem pravda.‘ Máme snad něco, co bychom nebyli dostali?*“¹⁴⁰

Všechno lidské vědění a poznání necht' tedy slouží k hledání pravdy, kterou je Bůh. Vše, co člověk činí, ať činí s láskou a pro lásku:

*„Podle lásky
se hodnotí
a rozlišují skutky lidí.

Když mlčíš, mlč z lásky,
když mluvíš, mluv z lásky.
Káráš-li, kárej z lásky,
odpouštíš-li, odpouštěj z lásky.

Měj v sobě kořen lásky,
protože z tohoto kořene
nemůže vzejít nic jiného,*

¹³⁶ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 65–66

¹³⁷ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 69

¹³⁸ *Bible*: Praha: Česká biblická společnost, 2016, 1K,8,1

¹³⁹ *Bible*: Praha: Česká biblická společnost, 2016, J,14,6

¹⁴⁰ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 45

než láska.“

(Svatý Augustin)¹⁴¹

3.5.2 Vzor a individuální přístup

Pokud bychom v myšlenkách svatého Augustina hledali odpověď na otázku co je vůbec motivem pro vzdělávání, dočetli bychom se, že jde o autoritu a rozum. Augustin vnímá autoritu jako klíčový motiv k učení. Každý nevzdělaný se totiž musí spoléhat na autoritu svého učitele a díky tomu si osvojí základní poznatky.¹⁴² „Autorita dobrých lidí se zdá být prospěšnější pro nevzdělaný zástup, rozum pak vhodnější pro vzdělance, ale poněvadž se žádný člověk nestává vzdělaným jinak než z nevzdělaného a žádný nevzdělaný neví, v jakém stavu se má svěřit učitelům a při jakém životě může být učenlivý, proto všem lidem, toužícím se naučit velikému a skrytému dobru, otvírá bránu jenom autorita.“¹⁴³

Onu autoritu pak Augustin rozděluje na lidskou a božskou. Božská autorita stojí výše, neboť je pevná, stálá a pravá. Člověka přesahuje a vede jej od tělesného k duchovnímu. Lidská autorita nás pak může často klamat, neboť jsou lidé, kteří nežijí podle svých slov. Pravým příkladem a vzorem jsou pro Augustina ti, kteří podle svých slov a svého učení žijí a oprávněně si tak získávají důvěru svých žáků.¹⁴⁴

Myšlenku správného vzoru lze vidět i v přístupu učitele k učivu. Učitel by se měl vyvarovat tomu, že jej pohltí pocit zbytečnosti, zklamání a nespokojenosti ze svého výkladu a své práce. Tento negativní přístup totiž učitele vysiluje a přenáší jej i na své studenty. Je tedy třeba, aby učitel byl pro své žáky vzorem i v přístupu k dané látce, tedy aby předával učivo s radostí a s nadšením. Zdrojem pro onen optimismus má být láska k bližnímu a láska k Bohu, ze které lze bezmezně čerpat.¹⁴⁵

Učitel by měl mít na paměti, že výklad musí být systematický. Augustin varuje před přehlcením a připomíná, že je lépe věnovat se zajímavějším tématům, která je vhodné probrat do hloubky. Tím se zamezí únavě a ztrátě koncentrace. Pokud přece jen žák ztratí pozornost, má jej učitel do výkladu vrátit vtípem či překvapující informací, která žáka

¹⁴¹ZEVINI, Giorgio a Pier Giordano CABRA, ed. *Lectio divina na každý den v roce*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 232

¹⁴² SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 198

¹⁴³ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 198

¹⁴⁴ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 199

¹⁴⁵ AUGUSTIN. *Katechetické spisy*. Praha: Krystal OP, 2005, s. 13–15

vytrhne z letargie. Každý výklad by však měl být adekvátní k rozumovým schopnostem a dosavadním zkušenostem žáků. Augustin tedy nezapomíná ani na různorodost svých studentů, kdy každý je vybaven jinými znalostmi a dovednostmi. Apeluje na to, aby výklad vždy odpovídal posluchačům a byl jim s pokorou a srozumitelně předán. Augustin neopomíjí ani motivaci a příjemnou a důvěrnou atmosféru, kterou by měl učitel v edukačním procesu vytvářet.¹⁴⁶

3.6 Role učitele

Důležitou postavou v procesu výchovy a vzdělávání je postava učitele, vychovatele. „*Máme se bez pýchy učit i tomu, čemu je třeba učit se prostřednictvím člověka, a ten, jehož prostřednictvím je jiný vyučován, má předávat to, co sám přijal, bez pýchy a bez závistivé nepřejčnosti.*“¹⁴⁷

Svatý Augustin klade důraz na morální život učitele. Učitel má jít svým žákům příkladem ve všem, co dělá. Jeho slova musí odpovídat jeho skutkům, neboť jen tak se stává věrohodným. Správný učitel má stát v pravdě před Bohem i před lidmi. Pokud by totiž bylo v rozporu slovo a skutek učitele, ztratil by před svými žáky autoritu, váženost a nevěnovali by mu pozornost. Došlo by však i k tomu, že by žáci zavrhlí a odsoudili učitelovo sdělení, neboť nelze věřit člověku, který jedná jako pokrytec.¹⁴⁸

Učitel musí samozřejmě vyučovací látku ovládat, důležitá je ale i rétorická stránka učitelova výkladu. Mluvit správně a spisovně, užívat odborné výrazy je potřeba, nesmí to však bránit pochopení vyučované látky. Učitel musí umět přizpůsobit svůj jazyk a projev svému posluchači, a to i na úkor toho, že se odkloní od spisovnosti a odbornosti.¹⁴⁹ „*Vždyť co je platná dokonalá čistota dikce, není-li jejím důsledkem posluchačovo porozumění? Žádná řeč přece nemá jiný důvod, než aby tomu, co říkáme, rozuměli lidé, kvůli jejichž porozumění mluvíme.*“¹⁵⁰

¹⁴⁶ AUGUSTIN. *Katechetické spisy*. Praha: Krystal OP, 2005, s. 32–36

¹⁴⁷ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 43

¹⁴⁸ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 217–220

¹⁴⁹ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 188

¹⁵⁰ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 188

Jakmile žák učivo pochopí, je třeba postoupit dál. Nesetrvat ve stavu, kdy je látka omílána stále dokola, neboť to žáka jen nudí a probrané učivo se mu znechutí, ale přimět studenta, aby si učivo oblíbil, vštěpil do srdce a užíval jej prakticky ve svém životě.¹⁵¹

Vyvstane-li pak během výkladu otázka, musí na ni učitel reagovat. Vždy ale jen do té míry, aby se ve svém výkladu neztratil a nerozvětvil jej natolik, že už nebude schopen vrátit se zpět. Pokud by učitel otázku ignoroval, může se stát, že již nebude možné na ni odpovědět a žák tak nebude uspokojen a může jej to odradit od dalšího vzdělávání.¹⁵²

Učitel má být pro své žáky tím, který hledá pravdu a vyvrací lež. Vede své svěřence k dobrému a mravnému životu a odnaučuje je to zlé a hříšné. Usmíruje a hlásá pokoj. Poučuje a argumentuje vždy jen s použitím důkazů. Oslovuje lidskou duši, aby horlivě konala to, co se již naučila.¹⁵³

Samotné učitelství pak Augustin vnímá jako dar, který byl dán člověku z Boží milosti. Proto ten, komu byl tento dar svěřen, má jej užívat tak, aby skrze lásku vedl své žáky ke konání dobra a k poznání pravdy, která jej dovede k Bohu.¹⁵⁴ A tak jak lze číst v Listu Římanům: „*Máme rozličné dary podle milosti, která byla dána každému z nás: [...] Kdo má dar služby, ať slouží. Kdo má dar učit, ať učí. [...] Láska nechť je bez přetvářky. Ošklivte si zlo, lněte k dobrému. Milujte se navzájem bratrskou láskou, v úctě dávejte přednost jeden druhému. [...] Mějte porozumění jeden pro druhého. Nesmýšlejte vysoko, ale věnujte se všedním službám. Nespoléhejte na svou vlastní chytrost.*“¹⁵⁵

3.6.1 Bůh jakožto jediný učitel

„*Abychom nejen věřili, ale počali též chápati, jak správně je napsáno z vůle Boží, že nemáme na světě nikoho jmenovati svým učitelem, protože jediný učitel všech je na nebesích.*“¹⁵⁶ Tato Augustinova slova čteme na závěr celého dialogu *O učiteli*, který vede se svým synem Adeodatem. Augustin tak svému synovi a všem čtenářům říká, že člověk není tím nejdůležitějším aktérem v celém procesu učení. Augustin k této myšlence směřuje již od první otázky, kterou Adeodatovi v dialogu položí: „*Co myslíš, že chceme způsobiti,*

¹⁵¹ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 188–189

¹⁵² AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 200–201

¹⁵³ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 174–175

¹⁵⁴ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 201

¹⁵⁵ *Bible*: Praha: Česká biblická společnost, 2016, Ř,12,5–6

¹⁵⁶ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 249

*když mluvíme?*¹⁵⁷ Mluvíme proto, abychom ostatní poučovali či ostatním i sobě něco připomínali. Podstatou učení je rozpomínat se a připomínat si to, co v sobě již máme ukryto. Zde je možné vidět onu návaznost na Platónův motiv anamnése, který byl výše popsán. Naše duše je vržena do světa a právě pomocí učení vzpomíná a rozpomíná se na to, co již věděla. Obrací se do světa idejí, kde nejvyšší ideou, ke které lidská duše musí směřovat, je idea dobra.

Podle Augustina pak vše, o čem nás jiní poučují, chápeme díky tomu, že je v nás již ukryta Pravda, tedy sám Kristus, náš vnitřní hlas, kterým se tážeme. Neboť na věci, které chápeme, se netážeme lidí kolem nás, nýbrž samotného Krista, Pravdy, která vládne uvnitř nás. Samotné chápání věcí je v nás skryto, a to díky Kristu, věčné moudrosti, která přebývá ve vnitřním člověku. Táže-li se nás někdo na smyslové věci, můžeme mu odpovědět díky našim smyslům. Zeptá-li se nás však někdo na to, co již nevnímáme, ale vnímali jsme, nemluvíme už o věcech samotných, ale pouze o obrazech, které jsou uchovány v naší paměti.¹⁵⁸ Pokud se nás někdo táže na věci, které vidíme pouze naší myslí a rozumem, „*mluvíme to, co vidíme přítomné v onom vnitřním světle Pravdy.*“¹⁵⁹ Ve vnitřním člověku tedy přebývá sám Kristus, kterého se každá duše táže, a on významy a věci osvětluje a zjevuje pravdu.¹⁶⁰

„Ať se člověk, který chce vědět i vyučovat, učí veškeré vyučovací látce a ať získá zběhlost v rétorice, jak to přísluší muži církve. Ať ale uváží, že ve chvíli, kdy přijde na řeč samu, má zbožná mysl spíše pamatovat na to, co praví Pán: ‚Nedělejte si starosti, co a jak budete mluvit; neboť v tu hodinu vám bude dáno, co máte mluvit; nejste to vy, kdo mluvíte, ale mluví ve vás Duch vašeho Otce.‘“¹⁶¹

¹⁵⁷ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 271

¹⁵⁸ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 245–246

¹⁵⁹ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 246

¹⁶⁰ SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, s. 245–246

¹⁶¹ AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost*, s. 194

Závěr

Cílem bakalářské práce byla analýza myšlenek svatého Augustina týkajících se výchovy a vzdělání, a to v kontextu Platónovy filosofie a teologické tradice.

Porovnáme-li život Platóna a svatého Augustina, zjistíme, že oba tyto velcí myslitelé pocházeli z rodinného prostředí, které dbalo na řádnou výchovu, a proto jim bylo dopřáno důkladné vzdělání. Oba tento dar ve svých životech využili a mohou nám tak být inspirací.

Platón i Augustin vnímají výchovu jako posvátný obrat od strastí každodennosti k nalézání pravdy. Rozdíl je v tom, že u Platóna je klíčovým aktérem sám člověk, který pečuje o duši svým vlastním úsilím a zasazuje se tak do své *polis*, neboť je *zoon politikon*. Augustin pak přenechává roli vychovatele Bohu, který člověka stvořil, obdařil jej svobodou a důstojností, oslovuje jej a povolává na cestu do Božího království.

V úvodu této bakalářské práce bylo vytyčeno několik stěžejních momentů v procesu učení – význam lásky a pravdy, role učitele, vzor a individuální přístup. Svatý Augustin, křesťan a hluboce věřící člověk, klade velký důraz na lásku, neboť „*Bůh je láska. Kdo přebývá v lásce, přebývá v Bohu a Bůh v něm.*“¹⁶² Vše, co ve svém životě činíme, ať činíme s láskou a pro lásku. Naše kroky, ať vedou k hledání pravdy. Naše vědění a poznání, nechť slouží k dobru nám i našim bližním. Láska je podstatou každého lidského jednání, vždyť sám svatý Augustin říká: „*Miluj a dělej, co chceš.*“

Laskavý přístup je tedy potřebný i ve výchově a vzdělávání. Učitel má jít svým žákům příkladem, má dostát svých slov, neboť jen tak si u nich získá autoritu i důvěru. Učí své posluchače hledat pravdu a odmítat lež. Tím, že se člověk vzdělává, zušlechťuje svou duši a vede mravnější a lepší život.

Nejvyšším učitelem je však samotný Bůh. Kristus vládne uvnitř nás, přebývá v nás a všechny významy a věci osvětluje a zjevuje tak člověku pravdu.

Na závěr bych ještě ráda připomněla jeden příběh ze života svatého Augustina. Traduje se, že svatý Augustin jednoho dne kráčel po mořském břehu a přemýšlel o tajemství Nejsvětější Trojice. Cestou potkal malého chlapce, který si na pláži poklidně hrál. Augustin jej chvíli pozoroval a všiml si, že chlapec přelévá mušlí vodu z moře do důlku

¹⁶² *Bible*: Praha: Česká biblická společnost, 2016, 1J,4,16

v písčité pláži. Když na něj Augustin promluvil, malý chlapec mu odpověděl: „*Spíše dokáži přelít toto moře, než ty pochopíš tajemství Nejsvětější Trojice.*“

Ať už je toto příběh pravdivý, či nikoliv, příznačně podle mého shrnuje osobu svatého Augustina i záměr této bakalářské práce. Svatý Augustin toužil celým srdcem poznat Boha a žít pro Boha. Jeho pojetí výchovy je založeno na vyvádění člověka z hříšného života nevěděním na cestu Boží pravdy. Ono hledání pravdy a vzdělávání je mnohdy náročné a v lidských očích často nesmyslné a nepochopitelné, stejně jako přelévání moře malou mušlí. Dává však našemu životu řád a směr. A tak každá kapka, kterou můžeme přispívat v tom obrovském moři, má smysl. Necht' tedy ti, kteří vychovávají a vzdělávají, mají na paměti svatého Augustina a jeho *Miluj*.

Seznam použitých informačních zdrojů

AISCHYLOS. *Sedm proti Thebám*. V Praze: František Loukotka, 1897.

AUGUSTIN. *Katechetické spisy*. Přeložil Marie KYRALOVÁ. Praha: Krystal OP, 2005. Thesaurus (Krystal OP). ISBN 80-859-2978-3.

AUGUSTIN. *Křesťanská vzdělanost: De doctrina christiana*. Přeložil Jana NECHUTOVÁ. Praha: Vyšehrad, 2004. Reflexe. ISBN 80-7021-740-5.

AUGUSTIN. *O nesmrtelnosti duše*: latinsko-české vydání. Přeložila Lenka KARFÍKOVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2013. Knihovna raně křesťanské tradice. ISBN 978-80-7298-493-0.

AUGUSTIN. *Vyznání I-IX: Confessiones I-IX*: latinsko-české vydání. Praha: OIKOYMENH, 2019. Knihovna raně křesťanské tradice. ISBN 978-80-7298-354-4.

BROWN, Peter. *Augustin z Hipponu*. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Argo, 2020. Ecce homo. ISBN 978-80-257-3318-9.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. 21. (12. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2016. ISBN 978-80-7545-009-8.

DANČÁK, P. *Otázka výchovy v nauce Jána Pavla II.*, Petra, Prešov: 2001. 204 s. ISBN 80-89007-12-0.

FISCHER, Josef Ludvík. *Případ Sokrates*. 2.vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. ISBN 80-7106-110-7.

GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Praha: Oikoymenh, 2000. Dějiny filosofie (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-019-x.

KRANZ, Gisbert. *Augustin: život a působení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. Osobnosti (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 80-7192-212-9.

MACHOVEC, Milan. *Svatý Augustin*. 2., opr. a dopl. vyd., (V nakl. Akropolis 1.). Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-38-7.

- MARROU, Henri-Irénée. *Svatý Augustin: Augustin a augustiniáni v českých zemích*. Řím: Křesťanská akademie, 1979. Sůl země (Křesťanská akademie).
- MORAHAN, Michael, O.S.A. *Education An Augustinian Approach: based on Educación - Estilo Agustiniiano Pedro Rubio Bardón O.S.A.* First Australian Edition. Coorparoo, Australia, April 2001
- NOVOTNÝ, František. *O Platonovi*. Vyd. 2. Praha: Nová Akropolis, 2013. Simo – draci moudrosti. ISBN 978-80-86038-67-4.
- PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25415-2.
- PATOČKA, Jan. *Platón: přednášky z antické filosofie*. Praha: SPN, 1992. Na pomoc učitelí. ISBN 80-042-5609-0.
- PATOČKA, Jan, Pavel KOUBA a Ivan CHVATÍK. *Péče o duši*. Praha: Oikoymenh, 1999. ISBN 80-86005-91-7.
- PLATÓN. *Euthyfrón: Obrana Sókrata; Kritón*. 3. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. Oikúmené (ISE). ISBN 80-85241-37-4.
- PLATÓN. *Ústava*. 5., opr. vyd. Přeložil František NOVOTNÝ. Praha: OIKOYMENH, 2014. ISBN 978-80-7298-504-3.
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie*. Olomouc: Votobia, 1998. Velká řada (Votobia). ISBN 80-7220-063-1.
- SVOBODA, Karel a AUGUSTIN. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-210-1368-0.
- SVOBODOVÁ, Zuzana. *Pojem PAIDEIA na cestě od Aischyla k Řehořovi z Nyssy . Paidagogos*, [Aktualizováno: 2013-12-31], [Citováno: 2023-05-25], 2013, 2, #21. S. 340 - 358. Dostupné na www: <<http://www.paidagogos.net/issues/2013/2/article.php?id=21>>
- TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: (od Thalety k Rousseauovi)*. Praha: COWI, 1996. Perspektivy České republiky. ISBN 80-9015-884-6.
- VACÍNOVÁ, Tereza. *Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009. ISBN 978-80-86723-74-7.

WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Ve Votobii vyd. 2. Olomouc: Votobia, 1995. Velká řada (Votobia). ISBN 80-7198-015-3.

ZEVINI, Giorgio a Pier Giordano CABRA, ed. *Lectio divina na každý den v roce*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-878-x.